

Kenjayev Sardor Nurmurod o'g'li
Buxoro davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)
sardorkenjayev46@gmail.com

TEMURIYLAR IMPERIYASIDA DINIY BAG'RIKENGLIK SIYOSATINING SHAKLLANISHI VA UNING GEOPOLITIK OMILLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Temuriylar imperiyasida diniy bag'rikenglik siyosatining shakllanishi, uning tarixiy-madaniy asoslari hamda shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan geopolitik omillar ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda Amir Temur va Temuriylar hukmdorlarining ko'p diniy jamiyatlarni o'z ichiga olgan ulkan imperiyani boshqarishda diniy murosaga asoslangan yondashuvni qo'llaganligi manbalar asosida yoritiladi. Mamlakatning strategik hududiy joylashuvi, Buyuk Ipak yo'li orqali savdo va diplomatik aloqalarning kengayishi, tashqi siyosatda Sharq va G'arb davlatlari bilan o'rnatilgan munosabatlarda din omilining o'rni geopolitik kontekstda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Tibet, buddaviylik, Yun Le, Buxoro, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Min sulolasi, Chji Yuanchjan.

THE FORMATION OF THE POLICY OF RELIGIOUS TOLERANCE IN THE TEMURID EMPIRE AND ITS GEOPOLITICAL FACTORS

Annotation. This article provides a scientific analysis of the formation of the policy of religious tolerance in the Timurid Empire, its historical and cultural foundations, and the geopolitical factors that influenced its formation. The study highlights the use of an approach based on religious compromise by Amir Temur and the Timurid rulers in governing a vast empire that included many religious societies, based on sources. The strategic territorial location of the country, the expansion of trade and diplomatic ties through the Great Silk Road, and the role of the religious factor in foreign policy relations with Eastern and Western countries are analyzed in a geopolitical context.

Key words: Tibet, Buddhism, Yun Le, Bukhara, Amir Temur, Mirzo Ulugbek, Ming Dynasty, Zhi Yuanzhang.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ РЕЛИГИОЗНОЙ ТЕРПИМОСТИ В ИМПЕРИИ ТЕМУРИДОВ И ЕЁ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ

Аннотация. В статье представлен научный анализ становления политики религиозной толерантности в империи Тимуридов, её историко-культурных основ и геополитических факторов, повлиявших на её формирование. В исследовании на основе источников освещается применение Амиром Темуром и правителями Тимуридов подхода, основанного на религиозном компромиссе, в управлении обширной империей, включавшей множество религиозных обществ. В геополитическом контексте анализируются стратегически выгодное территориальное положение страны, расширение торговых и дипломатических связей через Великий Шёлковый путь, а также роль религиозного фактора во внешнеполитических отношениях со странами Востока и Запада.

Ключевые слова: Тибет, буддизм, Юнь Ле, Бухара, Амир Темур, Мирзо Улугбек, династия Мин, Чжи Юаньчжан.

Kirish (Introduction)

Sohibqiron Amir Temur tomonidan tashkil etilgan ulkan imperiya o'z taraqqiyotining cho'qqisiga erishgan vaqtda mamlakatda nafaqat islom diniga etiqod qiluvchilar balki, boshqa din vakillari ham isteqlomat qilgan. Tadqiqotning muammosi mazkur mavzu bo'lishicha kitobxon uchun asosli va davriy ma'lumotlarning keng jamoatchilikga hali to'la qonli ma'lum qilinmaganligi. Maqolada o'zbek davlatchilik taraqqiyotida Amir Temurning faoliyatida diniy bag'rikenglik tamoyillarining ustun ekanligi faqat bir tomonlama munosabat bildirilganligi xususidagi ma'lumotlar mavjud. Mazkur yo'nalishda tadqiqot mavzusining tanlanganligi yetarli va ilmiy manbalarga tayanilganligi bilan dalillangan. Movarounnahrda mo'g'ullar hukumronligi davrida Islom dinining bir qadar ahamiyati pasayib, shomonlik (qam) dini, xristianlik va buddaviylik dinlarining ta'siri ancha o'sganligini ko'rish mumkin. Mo'g'ul hukumdorlari turli dinlarga e'tiqod qilib, o'z dindoshlarini qo'llab-quvvatlashga harakat qilganliklari haqidagi ma'lumotlarni tarixiy adabiyotlarda ko'plab uchratish mumkin. Vaqt o'tishi bilan Islom diniga e'tiqod qilib, musulmonchilikni qabul qilgan mo'g'ul feodallarining soni oshib borgan. Mo'g'ul xonlarining islom diniga o'tishiga qo'shinning asosiy qismi bo'lgan turk-mo'g'ul qabilalari doim ham xayrixoh bo'lmaganlar. Askariy qismlarning noroziligidan foydalangan taxt uchun da'vogarlar esa bundan unumli foydalanganlar. O'z raqiblarni islom diniga o'tganligi uchun taxtdan tushirish va ularni jismonan mavh etish hollari ham uchrab turardi. Masalan, Chig'atoy ulusi xoni Tarmashirixon dastlab buddaviylik e'tiqodiga mansub bo'lgan. Uning nomi ham buddaviy e'tiqodga xos "dharma sri" so'zdan olingan edi. Tarmashirin Islomga o'tgach, Alouddin nomini oladi va bu mo'g'ullar orasida kuchli norozilik keltirib chiqargan. Shu sababli 1334 yilda xonzoda Buzan boshchiligida qo'zg'olon ko'tarilib, Tarmashirin taxtdan ag'darilgan va qatl etilgan. Buzan esa buddaviylik ibodatxonalari tiklanishiga homiylik qilib, bu din vakillariga katta imtiyozlar bergan[2;-76]. Bir so'z bilan aytganda, mo'g'ul hukumdorlari orasida buddaviylik katta ta'mir kuchiga ega bo'lib, ularning islomlashish jarayonlari ancha qiyinchilik bilan sodir bo'lgan.

Umummo'g'ul saltanatida ham buddaviylik kuchli ta'sirga ega bo'lib, bu vaqtda buddaviylikning asosiy markazi Tibet bo'lib qolgan edi. Ammo, buddaviylikning lamaizm oqimi Tibetda hukumron bo'lgani bilan bir qatorda, bir qancha sekta va oqimlarga ham bo'linib ketgan edi. Ushbu oqim va sektalar oliy hokimiyatni egallash uchun qaysidir siyosiy kuchga tayanishga hamisha urinib kelgan. Mo'g'ullar kuch qudrati cho'qqisiga erishgan Hubilayxon davrida ham Tibetdagi diniy sektalarning o'zaro kurashlari to'xtamagan. Hubilayxonning ukasi, Eronda Elxoniyalar sulolasiga asos solgan Hulaguxon Brigungpa deb nomlangan sektani qo'llab-quvvatlash orqali Tibetda o'z nazoratini o'rnatishga uringan bo'lsa, Hubilayxon sakya sektasini qo'llab-quvvatlagan. O'zaro kurashlarda Hubilayxon qo'llagan sakya sektasi g'alaba qozongan va 1290 yil brigungpa ibodatxonasi yoqib yuborilgan. Hulaguxonning Tibetdagi diniy kurashlarda ishtiroki Eronda bu din vakillari nufuzi salmoqli degan xulosaga kelish uchun asos bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)

Amir Temur va temuriylar davrida manbalar va manbaviy ahamiyatga ega bo'lgan asarlarning ozligidan emas balki mazkur asarlarning ko'pligidan qiynalamiz. Amir Temur va temuriylar davriga oid adabiyotlarda fundamental asarlarda mazkur mavzuga oid bo'lgan malumotlarga qisman duch kelamiz. Konfrensiya to'plamlarda mazkur mavzuga oid ma'lumotlar deyarli uchramaydi.

Ilmiy jamoatchilik orasida buddaviylik dinining ta'siri O'rta Osiyoda IX asrdan boshlab inqirozga uchragan edi, degan fikrlar mavjud. Fikrimizcha, bu mulohaza unchalik to'g'ri emas. Chunki, mo'g'ullarning buddaviylikka keng yo'l ochishidan tashqari Amir Temur va temuriylar davrida ham buddaviylik o'z e'tiqod vakillariga ega edi. Tarixiy adabiyotlarda 1422 va 1428-yillarga, ya'ni temuriy Shohrux Mirzo davriga oid ikkita suyurg'ol hujjati topilganligi, ushbu hujjatlarning birida Maymana hududidagi, ikkinchisida esa Maymanadan Hirot orqali Buxoroga boradigan yo'lda joylashgan buddaviylik ibodatxonalarini barcha soliq va majburiyatlardan ozod qilish, shuningdek, buddaviylik ibodatxonalariga tegishli bo'lgan yerlarda ov qilishni ta'qiqlash xususida yozilganligi bilan bog'liq fikrlar keltirib o'tilgan[10;-56]. Bundan temuriylar davrida ham buddaviylik jamoalarining mavjud bo'lganligi, ushbu din rivoji uchun barcha imkoniyatlar

46 yaratilganligi, buddaviylik diniga hurmat ko'rsatilganligi, temuriylarning aksariyati Amir Temur izidan borib diniy bag'rikenglik siyosati yuritganligi haqida xulosalarga kelish mumkin.

Mazkur mavzuda asosan qiyosiy tahlillar, klassikatsion nuqtai nazarda Amir Temur va Xitoy (Min) davlati o'rtasida o'zaro ziddiyatlar boshlanib, Min sulolasi vakillari Samarqandga o'lpon to'lash talabi bilan kela boshlagan davrdan Amir Temur Xitoy harbiy yurishini tashkillashtirishga jiddiy tayyorgarlik ko'rgan. Shu maqsadda Xitoy atrofidagi davlatlarni siyosiy va iqtisodiy jihatdan o'rganish ishlari boshlangan bo'lib, bu jarayonlardan Tibet o'lkasi ham chetda qolmagan deb xulosa qilish mumkin. Amir Temur davrida yaratilgan tarixiy manbalarda ham Tibetning bir necha marta tilga olib o'tilishi yuqoridagi fikrlarimizni asoslashga xizmat qiladi. jumladan, Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma"sida Kashmir viloyatini ta'riflash jarayonida Tubbat (Tibet) xususida ham fikr bildirilganligini keltirib o'tish mumkin[4;-89]. Ammo, Tibet bilan Amir Temur saltanati o'rtasidagi munosabatlarni yorituvchi ma'lumotlar musulmon manbalarida nihoyatda kam va umumiy tushunchalar bilan cheklanganligi bilan xarakterlanadi.

Maqsad va uni asoslash.

Min sulolasi Tibetda Amir Temurga xayrixoh kuchlarni ustunligiga yo'l qo'ymslikka imkon qadar harakat qilgan. Buddha dinining xitoyliklar va mo'g'ullar orasida keng tarqalganligi hisobga olib Tibet ruhoniylarini ham nazoratda tutib turishga uringanlar. Min imperatori Yun Le (Chji-Di) 1402 yilda saroy amaldori Xou Syanni Tibetga elchi qilib jo'natgan. Ungacha ham Xou Syan bir necha bora Hindiston, Hindixitoy davlatlarida, Himolay knyazliklarida bo'lgan diplomatik tajribaga ega bo'lgan mohir siyosatchi bo'lgan. Elchilikning maqsadi Tibetdagi mashhur rohib Shanshi-Xalimani Xitoyga taklif etish deb e'lon qilingan. Bu aslida Xitoyga siyosiy raqib bo'lgan mo'g'ul feodallariga ta'sir o'tkazishga bo'lgan urinishlardan biri bo'lgan. Ushbu ruhoniyy buddaviylikda "Qora shapkalilar" sektasi deb nom olgan oqimning yetakchisi bo'lib, uning asl ismi beshinchi qora shapkali lama Karmapa Choypel Zangpo (hindcha. Dharma shri bhadra [tibetcha. Chos dpal bzang po] 1384-1415 yy.) bo'lgan. Tarixiy adabiyotlarda uning O'rta Osiyo hukumdorlari saroyida ham bo'lganligi qayd etilgan[6;-56]. Demak, buddaviylik O'rta Osiyoda hali ta'sir kuchiga ega bo'lgan bo'lib, ehtimolki, Amir Temur saroyida ham bu rohibni elchi sifatida kelgan deb hisoblash mumkin.

O'z navbatida Xitoy tomoni ham Amir Temurning muvofaqqiyatlaridan cho'chib, u bilan yaxshi munosabatni o'rnatishga harakat qilgan. Buning asosiy sababi mo'g'ullar bilan ittifoq tuzilishi xavotiri bo'lib, ularning Samarqand hukumdori bilan ittifoqchilikda Xitoyga hujum qilishi mumkinligi tashvishga solgan. Shu sababli Xitoy (Min) hukumati Amir Temurga qarshi bo'lgan kuchlarni qo'llab-quvvatlashga harakat qilgan deb xulosa qilishga barcha asoslar yetarli. Mo'g'ullardan tashqari Min sulolasi uchun Tibet muammosi mavjud bo'lib, Tibet buddaviy rohiblari mo'g'ullarning Yuan sulolasi saroyida katta ta'sir kuchiga ega bo'lganlar. O'z navbatida mo'g'ullar Tibetdagi lamaizm rohiblarini yetarli darajada qo'llab-quvvatlab turganlar.

Yuan sulolasi mo'g'ul hukumdorlarining taxtga o'tirish marosimini aynan buddaviy ruhoniylar boshchiligida o'tkazilgan. So'nggi Yuan imperatori To'g'on Temurni 1331 yilda taxtga o'tirish marosimini buddaviylikning lamaizm oqimidan ajralib chiqqan karmapa sektasi yetakchisi Rangdjung Dorje o'tkazgan. Tarixiy adabiyotlardagi ma'lumotlarga asoslanib, qora shapkalilar deb ataladigan karmapa sektasi vakillarining Movarounnahrda ham ta'siri kuchli bo'lgan deb xulosa qilish mumkin. Hatto, Amir Temur vafotidan keyin ham Min sulolasi xavfsizligini ta'minlash maqsadida beshinchi qora shapkali lama Karmapa Choypel Zangpo (1384-1415 yy.) Min saroyiga taklif qilinib (1407 yil), uni Xitoyda faxriy garovdagi shaxs sifatida ushlab qolishga harakat qilingan[16;-1493-1497 b]. Bu rohibning Xitoyga yo'l olishi va tashrifning siyosiy tomonlari yoritilmagan bo'lsada, Tibet yilnomalarida Xitoy saroyigisha diniy marosimlarga bosh bo'lish uchun borganligi keltirib o'tilgan. Ushbu ruhoniyyning yashagan yillariga e'tibor qilinadigan bo'lsa, Amir Temur saroyida bo'lgan deb hisoblashga asos bo'ladi. Shu sababli mo'g'ullar Xitoydan quvilgan bo'lsada, Chingizxon saltanati vakillari ta'siri hali kuchli bo'lib, Tibetda garchi Yuan sulolasi qulagandan so'ng dindorlar hokimiyati tugatilib, mahalliy viloyat hokimlarining ta'siri oshgan bo'lsada, Chji Yuanchjan davrida tibetliklarning Xitoy bilan chegaradosh hududlarga bir necha bora bosqin qilganligi tarixiy hujjatlarda qayd etib o'tilgan. Bu

vaqtda Tibetda ruhoniylarning hukumronligi tugatilib, dunyoviy feodallar hokimiyat tepasiga kelgan edi. Yangi sulola Pagmodupa oilasi Tibetda hokimiyatni qo'lga olib, Taysitu-Djanchub Chjalsan (1302-1373) hukumronlik qilgan davrda Xitoyga o'lja olish maqsadida bir necha bora hujumlar uyushtirilgan. Shunday bo'lsada, Xitoy Min sulolasi Tibet bilan savdo aloqalarida choy o'rniga ot almashtirar va bu savdoni to'xtab qolishidan xavotirda bo'lgan. Imperator Chji Yuanchjan chegaralarda cha-ke-si ya'ni, choy bilan savdo qilish shaxobchalarini tashkil qilgan. Bu shaxobchalar mo'g'ullarga qarshi kurashda eng avvalo Tibetni betaraf turishini va janglarda xitoyliklar qo'shinida yetishmaydigan otlarni sotib olish imkonini bergan. Tibet borasida Amir Temurning ham o'z rejalari bo'lgan deb hisoblashga yetarlicha asoslar mavjud. Ehtimolki, Amir Temur Tibet zaminiga Movarounnahr aholisidan bir qismini borib yashashga va u yerdagi mavjud siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy munosabatlardan o'zini xabardor qilib turishni buyurgandir. Chunki, bugungi kungacha Tibetda turkiylarning solor urug'i vakillari yashab kelayotgan bo'lib, ularning xotirasida o'zlarining Tibetga Samarqanddan Amir Temur davrida kelib qolganliklari bilan bog'liq rivoyat saqlanib qolgan. Bu esa, Tibet va Amir Temur saltanati o'rtasida munosabatlar mavjud bo'lgan deb xulosa qilishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi.

Tibet bilan Amir Temurdan keyingi davrda olib borilgan diplomatik munosabatlar Mirzo Ulug'bek hukumronligi davriga tegishli bo'lib, 1421-1422 yil qishini Buxoroda o'tkazayotganda Mirzo Ulug'bek oldiga Tibet va Xitoydan elchilar keladi. Ammo, ushbu elchilarning maqsadi, yo'nalishi xususida manbalarda ma'lumotlar deyarli saqlab qolinmagan. Tarixiy adabiyotlarda keltirilgan ma'lumotlarni tahlil qiladigan bo'lsak, Min sulolasining dastlabki impertorlarining Tibet buddaviyligiga homiylik va moyilligi davri bu vaqtda tugagan bo'lib, Tibet buddaviylari o'z e'tiborlarini yana shimolga Yuan sulolasi davridagi ittifoqchilari hisoblangan mo'g'ullar, oyratlar qaratishga majbur bo'lganlar. Ehtimol, ushbu jarayonlarda Tibetdagi ko'pdan-ko'p buddaviy sektalar yoki hukumronlik qilish uchun kurash olib borayotgan amaldagi hukumron va asosiy tayanchi Tibetning Uy viloyati bo'lgan Pagmodupa sulolasi yoki Szan o'lkasi asosiy tayanch markaz bo'lgan Rinpunlar sulolasi vakillari yuborgan deb xulosa qilish mumkin[19;- B.25-30]. Chunki, ruhoniylar tomonidan tuzilgan Tibet yilnomalarida Ulug'bek saroyiga yuborilgan elchilik xususida ma'lumotlar saqlanib qolinmagan. "Matlai sa'dayn va majmai bahrain" asari ma'lumotlari tahliliga ko'ra, elchilar 1421 yil yanvaridan 6 fevralgacha Buxoroda bo'lganlaridan so'ng Xitoy va Tibetga qaytganlar deb, xulosa qilish mumkin.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, Sohibqiron Amir Temur va temuriylar sulolasi davrida diniy bag'rikenglik tushunchasi xususida manbalar manbaviy ahamiyatga ega asarlar tahlillangan. Saltanatda nafaqat islom diniga etiqod qiluvchilar balki mo'g'ul qabilalaridan meros bo'lib qolgan shomoniylar diniga etiqod qiluvchilar jumladan buddaviylik, xristianli va turli dinga etiqod qiluvchi o'troq, yarim ko'chmanchi va ko'chmanchi tarqoq qabilarning dinlararo munosabatlarida Sohibqironning diniy bag'rikenglik tamoyiliga amal qilganligiga duch kelamiz. Amir Temurning vafotidan keyin tashqi siyosat strategiyasida Tibet xalqlari hamda buddaviylik dini va buddaviylik ruhoniylari haqida fikrlar keltirilgan. Amir Temurning Xitoy harbiy yurishida Tibet hukumdor doiralari Xitoy pasttekisliklaridan o'z ulushlarini olish va iqtisodiy jihatdan muhim hududlarni qo'lga kiritish maqsadida Amir Temur ittifoqchilari bo'lishi mumkin deb hisoblash mumkin. Chunki, Xitoy imperatorlarining Tibetliklar bosqiniga jazo ekspiditsiyalari tashkil etmaganligi, chegarada savdo markazlarini yopmaganligi, buddaviy ruhoniylarni qo'llab-quvvatlab turganliklari ushbu xulosalarga kelish uchun asos bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Бартольд В.В. Улугбек и его время. - Петроград 1918. - 160 с.
2. Бартольд В. В. Очерк истории Семиречья // Сочинения. Том II, часть 1. - М.: Издательство восточной литературы, 1963. - 1020 с.

3. Востриков А.И. Тибетская историческая литература. – М.: Утверждено к печати Институтом народов Азии Академии Наук СССР, 1962. – 426 с.
4. Йаздий, Шарафуддун Али. Зафариома // Сўз боши, табдил, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифи ва нашрга тайёрловчилар: ААҳмад, Ҳ.Бобобеков: Масъул муҳаррир Б.Эшпўлатов. Нашрлар ва матбаачилар гуруҳи: И.Шогуломов ва бошқалар // - Т.: Шарқ, 1997. - Б. 218. - 384 б. + 16 илова.
5. Кадырбаев А.Ш. Монголы, китайцы и европейцы в Тибете (1368-1644 гг.) // Вестник института востоковедения РАН, 2018. № 1. – С. 121-129.
6. Китинов Б.У. Буддийский фактор в политической и этнической истории ойратов (середина XV в. – 1771 г.) // Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. – М.: 2020. – 546 с.
7. Кычанов Е.И., Мельниченко Б.Н. История Тибета с древнейших времен до наших дней / Е.И. Кычанов, Б.Н. Мельниченко. - М.: Вост. лит., 2005. – 351 с.
8. Кычанов Е.И., Савицкий Л.С. Люди и боги страны снегов. Очерк истории Тибета и его культуры. – М.: Наука, 1975. – 301 с.
9. Пагсам-джонсан: История и хронология Тибета/Пер. с тибет. - Новосибирск: Наука. Сиб. отдние, 1991. - 264 с.
10. Ру Ж.-П. Тамерлан / Жан-Поль Ру; пер. с фр. Е. А. Соколова; послесл. В. Л. Егорова; прил. – 4-е изд. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 295 [9] с.: ил.
11. Самарқандий Абдураззоқ. Матлаи Саъдайн ва мажмаи баҳрайн. К. II. /Абдураззоқ Самарқандий; Форс тилидан тарж., сўзбоши ва изоҳлар муаллифи А.Ўринбоев; Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси, Абу Райҳон Беруний номидаги шарқшунослик институти. – Т.: О'zbekiston, 2008. – 832 б.
12. Халбазыков Д.В Буддизм в политической культуре Китая эпохи Мин / Д В Халбазыков // Восточное общество Интеграционные и дезинтеграционные факторы в геополитическом пространстве АТР - УланУдэ: Издво БГУ, 2007. – С. 69-72.
13. Цендина А.Д. ...и страна зовется Тибетом / А.Д. Цендина. - М.: Вост. лит, 2002. - С. 127. - 304 с.: ил.
14. <https://www.uzanalytics.com/kitob/5879/>
15. Kenjayev S.N. Amir Temur's Ambassadorial Activity in Diplomatic Relations with China (Min State) (In the Case of Fu An) // ISSN-L: 2544-980X.- Miasto Przyszłości Kielce, 2022.112-114 P. (Impact Factor: 9.2)
16. Кенжаев С.Н. Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari va Tayzi o'g'lon faoliyati// Science and education scientific journal, ISSN 2181-0842 VOLUME 3, ISSUE 5. ISSN 2181-0842.- Т.:1493-1497 б. (Impact Factor: 4.2)
17. Kenjayev S.N. Amir Temur davlati va Xitoy(Min) imperiyasi o'rtasidagi savdo aloqalari tarixidan // “O'tmishga nazar” 4 jild, 10-son, Doi Jurnal 10.26739/2181-9599. – TOSHKENT 2021.- Б.67-74. .(07.00.00; №10)
18. Кенжаев С.Н. Амир Темур ва Хитой давлати ўртасидаги арбий муносабатлар ўзаро тўқнашув хавфининг вужудга келиши// ЎзМУ Хабарлари, 1/9. – Тошкент, 2022. -Б.18-21. .(07.00.00; №1)
19. Кенжаев С.Н. Amir Temurning Xitoy(Min davlati) harbiy yurishga tayyorgarlik jarayonlari va uni keltirib chiqaruvchi omillar // Sohibqiron yulduzi. Ижтимоий-тарихий,илмий ва оммабоп журнал.–Қарши, 2022. -№3. – Б.25-30 б.(07.00.00; №49)